

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-16>
УДК 376.3:159.922.763

Костянтин Сергійович Нечипоренко
ORCIDiD <https://orcid.org/0000-0001-9501-893X>
кандидат психологічних наук,
директор комунального закладу «Запорізька спеціальна
загальноосвітня школа-інтернат № 2» Запорізької обласної ради,
м. Запоріжжя, Україна
ksnechiporenko@gmail.com

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМООЦІНКИ У СОЦІАЛЬНО-ДЕПРИВОВАНИХ ПІДЛІТКІВ З ОБМЕЖЕННЯМ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНТЕРНАТНОГО ЗАКЛАДУ

У науковій статті представлено результати емпіричного дослідження самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу. Розкрито цілі та особливості дослідження, визначено експериментальну базу і кількість респондентів, охарактеризовано рівні самооцінки, за якими здійснювався аналіз отриманих даних. Підібрано комплекс діагностичних методик для проведення первинної і повторної діагностики. Здійснено аналіз отриманих середніх показників рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу до і після проведення експериментальної роботи в експериментальних та контрольних групах.

Ключові слова: самооцінка, соціальна депривація, батьківська депривація, підлітки з обмеженням життєдіяльності, інтернатний заклад.

Вступ. У контексті постійного реформування та оновлення системи вітчизняної середньої освіти України на перший план виступає проблема виховання особистості, здатної адекватно оцінювати себе, рівень своїх знань, умінь, навичок, здібностей, здатностей, можливостей та на цій основі ефективно вибудовувати стратегію і тактику свого подальшого життя. Цей перелік у сучасній психологічній науці узагальнюється поняттям «самооцінка». Уміння оцінювати себе впливає на спрямованість поведінки людини, взаємини з оточуючими, здатність розв'язувати проблеми конструктивними методами.

Особливо значущою в умовах перебудови сучасної спеціальної освіти є проблема розробки нових підходів і засобів удосконалення процесу формування адекватної самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності, зокрема, в умовах інтернатного закладу. Ця категорія учнів є більш незахищеною та вразливою у порівнянні з однокласниками, які не

мають проблем зі здоров'ям та різних типів порушень психофізичного розвитку (Гордієнко, 2019). Процес повноцінного формування особистості підлітка ускладнюється у зв'язку з соціальною депривацією, що характеризується наявністю порушень незалежного продуктивного спілкування, недостатністю необхідної кількості соціальних зв'язків, обмеженням участі у доступних видах діяльності, недостатністю (або відсутністю) материнської, батьківської любові, турботи, піклування. Значні труднощі з формуванням адекватної самооцінки виникають у вихованців інтернатних закладів, де освітній процес побудований на факторі батьківської депривації, обмеженості спілкування і взаємодії, відірваності не тільки від сімейного тепла, турботи, емоційного та психологічного захисту, але й від широких соціокультурних відносин, що пов'язано зі специфікою функціонування такого типу освітніх установ.

Аналіз наукової літератури з проблематики дослідження показав, що самооцінку як

психологічний феномен вивчало багато науковців. Р. Попелюшко, розглядаючи самооцінку як складову поведінки особистості, зазначає, що вона впливає на формування образу соціальної дійсності, визначає характер контактів із нею, передбачає рівень довіри до різних джерел інформації, забезпечує організацію зворотних зв'язків у всіх видах і формах взаємодії (Попелюшко, 2006, с. 72). О. Зубченко акцентує увагу на тому, що самооцінка зумовлює ставлення індивіда не тільки до самого себе, а й до оточуючої дійсності, до інших людей, впливає на саморегуляцію, самосприйняття, побудову взаємовідносин з оточуючими (Зубченко, 2008, с. 54). Т. Криворучко вважає, що однією з найбільш значущих характеристик самооцінки є ступінь її адекватності, оскільки він унаочнює збіги між реальними успіхами (на основі зовнішньої оцінки та об'єктивних результатів діяльності) із судженням суб'єкта про себе. У зв'язку з цим самооцінку розглядають як адекватну або неадекватну (неадекватну занижену або неадекватну завищену) (Криворучко, 2015, с. 20).

М. Minev, К. Mineva, М. Petkova, В. Petrova, R. Strebkova зосереджують увагу на необхідності формування самооцінки саме у підлітковому віці, оскільки він є вирішальним, критичним етапом у розвитку особистості, перехідним періодом між дитинством і дорослістю в конкретному культурному середовищі (Minev, at others, 2018, p. 115). Значний вплив на формування самооцінки особистості мають суб'єкти освітнього процесу. Л. Гринькова, О. Гринькова та В. Штифурак доводять, що самооцінка учня формується під впливом двох основних факторів: оцінювання учителем успіхів навчальної діяльності дитини і порівняння учнем результатів власної діяльності з результатом праці однокласників (Штифурак та ін., 2018, с. 126). Ю. Сілявіна (2019) науково обґрунтовує значущість впливу самооцінки на навчальну успішність підлітків з особливими освітніми потребами.

У контексті аналізу визначеної проблеми дослідження доцільно акцентувати увагу на наукових працях, присвячених соціальній депривації. О. Красницька трактує соціальну

депривацію як бар'єр у засвоєнні людиною соціальних ролей, формуванні властивостей і якостей, необхідних для адекватного сприйняття соціальної реальності, її оцінки та прийняття свідомих рішень у конкретних ситуаціях (Красницька, 2013, с. 28). Соціальна депривація, на думку Ю. Терлецької, може відбуватися у формі самоізоляції, ситуативної ізоляції або спеціальної ізоляції, уявної або реальної нестачі (Терлецька, 2011, с. 136).

С. Вільдгрубе зазначає, що явище соціальної депривації характерне для дітей, які виховуються в закладах освіти інтернатного типу, виникає через ізолюваність дітей від широкого соціуму та закритість, мінімальність контактів, і негативно відбивається на формуванні самоставлення особистості (Вільдгрубе, 2013, с. 81). У ракурсі досліджуваної проблематики влучною є думка Д. Гошовської та Я. Гошовського, які стверджують, що режим різновидової закладової депривації (у тому числі й соціальної) деградує особистість, формуючи психологію глобальної залежності від зовнішніх сил та значущих інших, прирікає на надмірну самокритику, породжує неадекватно низьку самооцінку, різкий поділ людей на «своїх» та «чужих», створює відчуття завченої безпорадності, провини і сорому за себе (Гошовська та ін., 2015, с. 95). На негативному впливі соціальної депривації на розвиток підлітків наголошують S.-J. Blakemore, A. Orben, L. Tomova (Orben at others, 2020). Зважаючи на це, можемо зробити висновок, що соціальна депривація негативно впливає на формування адекватної самооцінки підлітків, які перебувають в інтернатних закладах.

На основі аналізу наукової літератури можемо зробити висновок, що окремим аспектам проблеми дослідження самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу присвячено значну кількість вітчизняних та зарубіжних праць. Проте відсутнє цілісне бачення означеної проблеми, що підкреслює необхідність здійснення подальших досліджень у цьому напрямі, їх кількісного та якісного аналізу, систематизації та узагальнення.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження самооцінки

у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу.

Методи дослідження: констатувальний та контрольний етапи експерименту – для визначення рівнів та динаміки сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності; кількісний та якісний аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення – для здійснення інтерпретації та опису отриманих результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу статті. Емпіричне дослідження самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності проводилось на базі таких інтернатних закладів: загальноосвітня санаторна школа-інтернат I-III ступенів Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (66 осіб), Комунальний заклад «Запорізька загальноосвітня школа-інтернат I-III ступенів № 4» Запорізької обласної ради (99 осіб), Комунальний заклад освіти «Дніпропетровська загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 4 I-III ступенів» Дніпропетровської обласної ради (84 особи). Всього експериментальною роботою було охоплено 249 підлітків (учнів 5-9 класів).

Особливістю проведеного дослідження була його комплексність, систематичність, орієнтація на врахування особливостей обмежень життєдіяльності підлітків.

Дослідження було спрямовано на визначення рівнів та динаміки сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в інтернатних закладах і найбільш суттєвих причин їх неадекватної поведінки: рівнів комфортності серед людей, які щодня їх оточують (учителів, вихователів, однолітків); суб'єктивного почуття самотності в середині групи; відповідності дій дітей підліткового віку соціально бажаним моделям поведінки.

В основу дослідження покладено такі рівні самооцінки: завищена, адекватна і занижена. Розглянемо їх детальніше.

Завищена самооцінка підлітків визначалась за такими показниками: нерозбірливість дій для отримання бажаного результату, задоволення

власних потреб; прояви роздратованості, грубощів, упертості при незадоволенні будь-чим, порушення стану рівноваги через дрібниці; компенсація незадоволення власних домагань через здійснення різних порушень (крадіжки, бійки, образи, зневага до інших (однолітків, дорослих, членів сім'ї), які фізично чи морально слабші).

Адекватна самооцінка підлітків характеризувалась такими показниками: намагання дотримуватись соціально визнаних норм і правил поведінки у будь-якій ситуації; зважене ставлення до завдань; готовність проявляти ініціативу, висловлювати пропозиції, доводити власну думку; пошук у різних інформаційних засобах відповідей на запитання, які їх цікавлять; спокійне оприлюднення своїх досягнень, спокійне реагування на зауваження, недоліки і здійснення спроб їх виправити; активне включення у доручені їм справи; здатність аналізувати і оцінювати результати своєї діяльності.

Занижена самооцінка підлітків визначалась за такими показниками: почуття ніяковиння серед незнайомих людей; некоммукабельність у ситуаціях спілкування з однолітками; відсутність активності та ініціативності; уповільненість реакції на будь-яку ситуацію; відмова від будь-якої діяльності через лінощі або страх перед можливою невдачею; невпевненість у своїх силах, що призводить до відмови від роботи з самого початку.

Під час проведення емпіричного дослідження було використано комплекс діагностичних методик, які дали можливість виявити рівні сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності:

– Методика Л. Туріщевої для виявлення рівня самооцінки (Туріщева, 2007, с. 48–50);

– Методика С. Дідато для виявлення рівня самооцінки (Дидато, 2006, с. 200–201);

– Методика Л. Туріщевої для виявлення прихильності підлітків до людей, які їх щоденно оточують (Туріщева, 2007, с. 48–51);

– Методика Д. Рассела і М. Фергюсона для виявлення рівня суб'єктивного почуття самотності підлітків (Рудестам, 2006, с. 51);

– Методика С. Дідато для оцінки підлітками себе як особистості (Дидато, 2006, с. 12–13).

За результатами обробки отриманих даних нами було визначено середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-

депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу в експериментальних (ЕГ) і контрольних (КГ) групах, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу в експериментальних (ЕГ) і контрольних (КГ) групах

Рівні самооцінки	Показники (у %)									
	5 класи		6 класи		7 класи		8 класи		9 класи	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Завищена	–	–	–	9,8	–	10,4	–	8,8	7,1	6,4
Адекватна	53,7	57,1	57,4	58,6	40	44,2	56,25	49	57,4	50,8
Занижена	46,3	42,9	42,6	31,6	60	45,4	43,75	42,2	35,5	42,8

Аналіз отриманих результатів показав, що середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в експериментальних і контрольних групах відрізняються несуттєво. В учнів 5 класів показники адекватної самооцінки відповідають 53,7 % в експериментальній та 57,1 % – в контрольній групах (різниця складає 3,4 %). Таку ж закономірність спостерігаємо і у школярів 6 класів. В експериментальній групі адекватна самооцінка сформована у 57,4 % опитаних, у контрольній – у 58,6 % респондентів. Зафіксовано тенденцію до підвищення показників на 1,2 %, що можна пояснити тим, що підлітки вже звикли до значної кількості учителів, до їх вимог, але ще оцінюють себе так, як оцінюють їх старші. В учнів 7 класів показники адекватної самооцінки становлять 40 % в експериментальній групі та 44,2 % – у контрольній. Порівняно з опитаними 5 та 6 класів рівень адекватної самооцінки знижується за рахунок того, що вихованці більш критично, ніж у попередніх класах, ставляться до оцінки своїх досягнень дорослими (учителями, вихователями, психологами), однолітками і мають свою власну думку про себе, хоча висловлюють її не завжди і не дуже виразно. Більшість досліджуваних ще не сприймають критику з боку своїх однолітків. В учнів 8 класів адекватна самооцінка сформована у 56,25 % респондентів експериментальної та 49 % опитаних –

контрольної груп; в учнів 9 класів – 57,4 % та 50,8 % відповідно. Таким чином, у школярів 8 і 9 класів спостерігається тенденція до підвищення адекватної самооцінки, оскільки з віком формуються навички реально оцінювати свої досягнення, недоліки, зростає цінність власного ставлення до себе як особистості, до своїх знань, умінь, статусу в групі ровесників та серед старших, хоча цей процес відбувається повільно. Характерною для підлітків тенденцією у процесі спільної діяльності є орієнтування на своїх однолітків, які є лідерами класу. Орієнтуючись на них і повторюючи за ними, учні виховують у себе ті якості, які особливо цінуються товаришами і від яких у значній мірі залежить їх статус у групі. Відбувається своєрідна «переоцінка цінностей», створюється нова ієрархія морально-етичних вимог. При цьому норми і критерії, що склалися у взаємостосунках учнів, інколи стають психологічно більш значущими, ніж ті, яких дотримуються дорослі.

Разом із тим, слід зазначити, що значна кількість підлітків як експериментальної, так і контрольної груп, мають занижену самооцінку. Це викликає певне занепокоєння щодо їх подальшого самостійного життя, коли підліток без допомоги дорослого буде змушений приймати важливі для нього рішення. Для формування здатності виважено ставитися до життя за межами інтернатного закладу необхідно навчити учнів адекватно оцінювати власні можливості,

щоб не допустити зневіри в житті в разі тимчасового неуспіху.

Після здійснення в експериментальних групах спеціальної виховної роботи щодо формування адекватної самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності було проведено повторну діагностику, яка засвідчила позитивні зміни

отриманих даних. Середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу до (ЕГ₁) і після (ЕГ₂) експериментальної роботи в експериментальних групах подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу до (ЕГ₁) і після (ЕГ₂) експериментальної роботи в експериментальних групах

Рівні самооцінки	Показники (у %)									
	5 класи		6 класи		7 класи		8 класи		9 класи	
	ЕГ ₁	ЕГ ₂	ЕГ ₁	ЕГ ₂	ЕГ ₁	ЕГ ₂	ЕГ ₁	ЕГ ₂	ЕГ ₁	ЕГ ₂
Завищена	–	8,3	–	7,1	–	10	–	12,5	7,1	7,6
Адекватна	53,7	62	57,4	78,7	40	70	56,25	68,75	57,4	78,2
Занижена	46,3	29,7	42,6	14,2	60	20	43,75	18,75	35,5	14,2

Отримані дані свідчать про те, що системна цілеспрямована робота педагогів і психологів інтернатного закладу дає позитивні результати, оскільки відбувається поступове набуття підлітками досвіду спілкування, взаємодії, поведінки, що забезпечує зростання показників адекватної самооцінки. Завищена самооцінка за таких умов має поодинокі випадки. Різко зменшується кількість підлітків 9 класів (14,2 %) порівняно з 5 класами (46,3 %), які мають занижену самооцінку. Загалом отримані показники засвідчують стабільну динаміку зростання адекватної самооцінки у досліджуваної категорії підлітків. Зберігається тенденція до зниження адекватності самооцінки в учнів 7 класів, оскільки це саме той період життя підлітків, коли вони менше дослухаються до думок інших про себе, лише вчаться усвідомлено оцінювати себе.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що у процесі різних видів діяльності соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності пересікаються і взаємодіють інтелектуальні та емоційно-вольові якості особистості. Взаємодія і співвідношення між цими особистісними якостями у процесі спеціально організованого навчання та виховання поступово змінюється і, як результат,

інтелектуальні компоненти набувають все більшої значущості. Під впливом набутих знань і умінь поведінка учнів та їх взаємодія у процесі спільної діяльності стає все більш цілеспрямованою, а школярі при цьому виявляють більшу впевненість і самостійність у прийнятті відповідних рішень. Це стає можливим за умови реалізації основного принципу корекції недоліків розвитку особистості соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності, сутність якого полягає в наступному: корекція недоліків розвитку психічної діяльності цієї категорії підлітків відбувається на основі тих видів навчально-практичної діяльності, логічна сутність яких може бути доступною і зрозумілою учням. Інакше кажучи, корекційний вплив процесу навчання та виховання на їхній розвиток найбільш ефективний тоді, коли вони орієнтовані на формування в учнів вищих форм психічної діяльності: логічного мислення, причинного обґрунтування, мотивів діяльності і поведінки.

З метою виявлення динаміки формування самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу було проведено повторну діагностику після експериментальної роботи і в

контрольних групах, результати якої подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Середні показники рівнів сформованості самооцінки у соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності в умовах інтернатного закладу до (КГ₁) і після (КГ₂) експериментальної роботи у контрольних групах

Рівні самооцінки	Показники (у %)									
	5 класи		6 класи		7 класи		8 класи		9 класи	
	КГ ₁	КГ ₂	КГ ₁	КГ ₂	КГ ₁	КГ ₂	КГ ₁	КГ ₂	КГ ₁	КГ ₂
Завищена	–	–	9,8	18,1	10,4	26,0	8,8	36,9	6,4	28,7
Адекватна	57,1	60,8	58,6	63,8	44,2	60,6	49	56,5	50,8	55,2
Занижена	42,9	39,2	31,6	18,1	45,4	13,4	42,2	6,6	42,8	16,1

Отримані в результаті проведеного дослідження дані свідчать про те, що суттєвих змін у показниках сформованості адекватної самооцінки соціально-депривованих підлітків з обмеженням життєдіяльності не відбулося. Зафіксовано деякі зрушення на краще, проте загалом підлітки ставилися до себе і своїх успіхів, до оцінки власних можливостей за стереотипами минулих років. Зберігається тенденція певного зростання показників адекватної самооцінки в учнів 5 та 6 класів. Водночас, починаючи з 7 класу, вона майже відповідає показникам учнів експериментальних груп, що можна пояснити об'єктивною закономірністю, зумовленою їх особистісним зростанням та результатом усвідомленого ставлення до самооцінки власних дій. Хоча в учнів контрольних груп зростання показників відбувалось повільніше порівняно з експериментальними.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного емпіричного дослідження дають підстави стверджувати, що в усіх вікових групах (з 5 до 9 класу) нами було виявлено здатність учнів об'єктивніше оцінювати інших, ніж самих себе. В учнів 5-6 класів оцінка і самооцінка переважно

носить емоційний характер і є предметною. Найбільш яскраву позитивну оцінку отримують ті оточуючі дорослі, до яких підлітки ставиться з довірою. Учні 8-9 класів найчастіше оцінюють внутрішній світ оточуючих їх дорослих, роблять це більш глибоко і диференційовано, ніж молодші підлітки.

Доведено, що самооцінка підлітків з обмеженням життєдіяльності не однаково виявляється і залежить від їх ставлення до певної діяльності. Найбільш сприятливими для формування адекватної самооцінки в учнів є такі види діяльності, які визнаються ними як соціально значущі та суспільно корисні, до яких у них уже сформовані критерії самостійної оцінки. Об'єктивність самооцінки у підлітків цієї категорії зростає в міру оволодіння ними навичками діяльності і набуття власного досвіду.

Перспективами подальшої розробки досліджуваної нами теми полягатиме у вивченні засобів активізації соціально значущої діяльності молодших школярів, спрямованої на формування їх адекватної самооцінки як підґрунтя для усвідомленого і виваженого ставлення до себе і своїх дій у підлітковому віці.

Література

- Вільдгрубе С. О. Вплив специфічної соціальної ситуації на самоставлення підлітків, які перебувають в умовах соціальної депривації. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. Вип. 22. С. 78–88.
- Гордієнко Н. М. Теоретико-методологічні засади дослідження соціального ресурсного потенціалу освітніх закладів інтернатного типу *Науковий журнал Хортицької національної академії*.

- Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 178 – 191 DOI : 10.51706/2707-3076-2019-1-19*
- Гошовська Д. Т., Гошовський Я. О. Поведінкові стратегії депривованої дитини в контексті втраченого родиногенезу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: збірник наукових праць / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Сєверодонецьк, 2015. № 1 (36). С. 94–101.
- Дидато С. В. Большая книга личностных тестов / пер. с англ. Е. М. Нефедовой. Москва : АСТ: Астрель, 2006. 224 с.
- Зубченко О. В. Взаємозв'язок самооцінки підлітків з їх соціометричним статусом у групі однолітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 5. С. 54–57.
- Красницька О. В. Депривація як соціально-педагогічна проблема. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2013. № 1. С. 24–28.
- Криворучко Т. І. Особливості розуміння самооцінки в сучасній психологічній науці. *Медсестринство*. 2015. № 4. С. 19–22.
- Попелюшко Р. П. Аналіз вивчення проблеми формування самооцінки у студентської молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 7. С. 72–75.
- Рудестам К. Групповая психотерапия. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 384 с.
- Сілявіна Ю. С. Здатність учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності як критеріальний показник ефективності системи педагогічної реабілітації в інклюзивному освітньому середовищі школи *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 148–158. DOI : 10.51706/2707-3076-2019-1-16*
- Терлецька Ю. М. Психічна депривація науково-педагогічних працівників. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*: збірник наукових праць / головний редактор М. Й. Варій. Львів : ЛьвДУВС, 2011. Вип. 1. С. 134–144.
- Туріщева Л. В. Психокорекційні ігри в роботі педагога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. 160 с.
- Штифурак В. С., Гринькова Л. М., Гринькова О. Ю. Психологічні умови формування адекватної самооцінки у молодших школярів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Київ : ТОВ «Друк плюс», 2018. Вип. 52. С. 125–128.
- Minev M., Petrova B., Mineva K., Petkova M., Strebkova R. Self-esteem in adolescents. *Trakia Journal of Sciences*. 2018. Vol. 16, № 2. pp. 114–118. DOI : 10.15547/tjs.2018.02.007 (Last accessed: 12.10.2020).
- Orben A., Tomova L., Blakemore S.-J. The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *The Lancet Child & Adolescent Health*. 2020. Volume 4, Issue 8. pp. 634–640. DOI : 10.1016/S2352-4642(20)30186-3 (Last accessed: 07.12.2020).

References

- Didato, S. V. (2006). The Big Book of Personality Tests. AST: Astrel' (rus).
- Hoshovska, D. T., Hoshovskyi, Ya. O. (2015). Behavioral strategies of a deprived child in the context of lost rhodinogenesis. *Theoretical and applied problems of psychology*. 1 (36), 94–101 (ukr).

- Hordiienko, Nataliia (2019). Theoretical and methodological foundations of studying the social resource potential of educational institutions of the boarding type *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(1). 178–191. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-19> (ukr).
- Krasnytska, O. V. (2013). Deprivation as a socio-pedagogical problem. *Proceedings. Psychological and Pedagogical Sciences Series (Mykola Gogol Nizhyn State University)*. NDU im. M. Hoholia, 1, 24–28 (ukr).
- Kryvoruchko, T. I. (2015). Features of understanding self-esteem in modern psychological science. *Nursing*, 4, 19–22 (ukr).
- Minev, M., Petrova, B., Mineva, K., Petkova, M., Strebkova, R. (2018). Self-esteem in adolescents. *Trakia Journal of Sciences*, 16, 2, 114–118. <https://doi.org/10.15547/tjs.2018.02.007> (eng).
- Orben, A., Tomova, L., Blakemore, S.-J. (2020). The effects of social deprivation on adolescent development and mental health. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 4, 8, 634–640. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(20\)30186-3](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(20)30186-3) (eng).
- Popeliushko, R. P. (2006). Analysis of the study of the problem of self-esteem formation in student youth. *Practical Psychology and Social Work*, 7, 72–75 (ukr).
- Rudestam, K. (2006). Group psychotherapy. Piter (rus).
- Shtyfurak, V. S., Hrynkova, L. M., Hrynkova, O. Yu. (2018). Psychological conditions of formation of adequate self-esteem in junior schoolchildren. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems*. TOV «Druk plus». Issue 52, 125–128 (ukr).
- Siliavina, Yuliia (2019). The ability of students with special educational needs for successful educational activities as an indicator of the pedagogical rehabilitation system efficiency *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education. Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(1). 148–158. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-16> (ukr).
- Terletska, Yu. M. (2011). Mental deprivation of scientific and pedagogical workers. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychological series*. LvDUVS. Issue 1, 134–144 (ukr).
- Turishcheva, L. V. (2007). Psycho-correctional games in the work of a teacher. Vyd. hrupa «Osnova» (ukr).
- Vildhrube, S. O. (2013). The impact of a specific social situation on the self-esteem of adolescents who are in conditions of social deprivation. *Problems of modern psychology*. Aksioma. Issue 22, 78–88 (ukr).
- Zubchenko, O. V. (2008). Relationship between adolescent self-esteem and their sociometric status in the peer group. *Practical Psychology and Social Work*, 5, 54–57 (ukr).

ЕМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ САМООЦЕНКИ У СОЦИАЛЬНО-ДЕПРИВИРОВАННЫХ ПОДРОСТКОВ С ОГРАНИЧЕНИЕМ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНТЕРНАТНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Константин Нечипоренко, кандидат психологических наук, директор Коммунального учреждения «Запорожская специальная общеобразовательная школа-интернат № 2» Запорожского областного совета, Запорожье, Украина, e-mail: ksnechiporenko@gmail.com

В статье представлены результаты эмпирического исследования самооценки у социально-депривированных подростков с ограничением жизнедеятельности в условиях интернатного учреждения. Раскрыты цели и особенности исследования, определены экспериментальная база и количество респондентов, охарактеризованы уровни самооценки, по которым осуществлялся анализ полученных данных. Подобран комплекс диагностических методик для проведения первичной и повторной диагностик. Осуществлен анализ полученных средних показателей уровней

сформированности самооценки у социально-депривированных подростков с ограничением жизнедеятельности в условиях интернатного учреждения до и после проведения экспериментальной работы в экспериментальных и контрольных группах.

Ключевые слова: самооценка, социальная депривация, родительская депривация, подростки с ограничением жизнедеятельности, интернатное учреждение.

EMPIRICAL STUDY OF SELF-ASSESSMENT IN SOCIALLY DEPRIVED ADOLESCENTS WITH DISABILITIES IN THE CONDITIONS OF A BOARDING SCHOOL

Kostjantyn Nechiporenko, Candidate of Psychological Sciences, Director of the Municipal Institution "Zaporizhzhya Special boarding school № 2" of Zaporizhia regional council, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: ksnechiporenko@gmail.com

The article presents the results of an empirical study of self-esteem in socially deprived adolescents with disabilities in a boarding school. The purposes and features of the conducted research are revealed. The experimental base of the study and the number of respondents who took part in it were determined. A set of diagnostic techniques for primary and secondary diagnostics has been selected.

The levels of self-assessment, according to which the analysis of the obtained data was carried out, are characterized, namely: overestimated, adequate and underestimated self-assessment.

Inflated self-esteem of adolescents was determined by the following indicators: incomprehensibility of actions to obtain the desired result, meeting their own needs; manifestations of irritability, rudeness, stubbornness when dissatisfied with anything, imbalance due to trifles; compensation for dissatisfaction with their own claims through the commission of various violations.

Adequate self-esteem of adolescents was characterized by the following indicators: attempts to adhere to socially recognized norms and rules of conduct in any situation; balanced attitude to tasks; willingness to show initiative, express their own opinions, suggestions; bold, calm disclosure of their achievements, calm response to comments, shortcomings and attempts to correct them; search in various information media for answers to questions that interest them; active involvement in the tasks entrusted to them; ability to analyze and evaluate the results of their activities.

Underestimated self-esteem of adolescents was determined by the following indicators: feelings of embarrassment among strangers; incommunicability in situations of communication with peers; slow reaction to any situation; lack of activity and initiative; refusal of any activity due to laziness or fear of possible failure; insecurity, which leads to refusal to work from the beginning.

The analysis of the obtained average indicators of the levels of self-esteem formation in socially deprived adolescents with limited life in a boarding school before and after the experimental work in the experimental and control groups.

Key words: self-esteem, social deprivation, parental deprivation, adolescents with disabilities, boarding school.

Стаття надійшла до редакції / Received 12.10.2020

Прийнята до друку / Accepted 13.11.2020

Унікальність тексту 87,9 % (Unicheck ID 1007422059)

© Нечипоренко Костянтин Сергійович, 2020